

**Марко Стојановић, Банкарска архитектура:
зграде новчаних завода у Београду 1918–1941, ХЕРА Еду, Београд 2023.**

Након објављивања монографија *Куће београдских Јевреја (1920–1941)* архитекткиње Мирјане Ротер Благојевић и историчара Хариса Дајча (2018) и *Савска њадина: њиваови урбаној развоја Београда (19. и 20. век)* Хариса Дајча (2019), издавачка кућа ХЕРА Еду недавно је публиковала монографију *Банкарска архитектура: зграде новчаних завода у Београду 1918–1941.* историчара уметности Марка Стојановића, промовисану за време трајања истоимене изложбе у палати Народне банке Србије на Славији од 1. до 29. септембра 2023. године. Тиме је потврдила да активно подржава интердисциплинарна тумачења београдског градитељског наслеђа, у којима се преплићу методе културно-историјских, друштвених и техничких наука.

Аутор најновије књиге, Марко Стојановић (1986), више од десет година бави се архитектонском историографијом, критиком, публицистиком и организационим радом у култури.

Као успешан дипломат Одељења за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду на предмету Архитектура у Србији (крај 17. – почетак 21. века), добио је награду Спомен-збирке Павле Бељански управо за завршни рад о међуратној банкарској архитектури (2013/2014. год.). Продоран и предузимљив, успоставио је плодну сарадњу са научним, високошколским и културним установама, архитектонским удружењима, пројектанским бироима и стручним порталима.

Поред објављених радова у часописима *Зборник за ликовну уметност Мајице српске*, *Наслеђе*, *Лесковачки зборник*, *Флојстџон* и *Архитекта*, научним зборницима и на порталу *Gradnja* (<https://www.gradnja.rs/>), Стојановић је приредио низ стручних изложби, међународних архитектонских бијенала и скупова на којима је градитељско наслеђе разматрано из актуелног цивилизацијског угла. Од почетка се подједнако освртао на историјско и савремено грађење, проширујући фокус на политички расцепкан, али архитектонски повезан постјугословенски простор.

Монографија о међуратној банкарској архитектури садржи 218 страна текста, одељено на основно излагање, научни апарат и прилоге. Текстуална елаборација употпуњена је архитектонским цртежима и фотографијама, прикупљеним у архивима, музејима и приватним збиркама. Монографију су рецензирани историчари уметности Милан Просен и Александра Стаменковић, афирмисани истраживачи међуратне архитектуре и универзитетски наставници. Одељена је на више тематских поглавља са посебним потпоглављима.

Након надахнутог предговора гувернерке Народне банке Србије Јоргованке Табаковић „Симболи снаге културног наслеђа”, започиње ауторов „Увод” у коме разматра архитектонски концепт у огледалу епохе. Закључује да су престижним локацијама и препознатљивим архитектонским стилем банке постале урбани репери епохе кроз коју је Београд прошао. Затим следи економско-историјско поглавље „Финансијске установе и пословна клима у међуратном Београду”, а после и низ ужестручних: „Дефинисање терминологије – банкарска архитектура”, „Мотив Хермеса/Меркура као заштитни знак банкарске архитектуре”, „Архитектонска анализа новчаних завода – типови банкарске архитектуре”, „Државне банке и штедионице”, „Приватне и иностране банке”, „Закључак”, „Индекс имена инжењера и вајара”, „Банкарска здања данас” и „Литература”.

Под појмом *банкарска архитџектура* Стојановић подразумева пословно-трговачке објекте са наглашеном финансијском наменом, у које спадају банке, штедионице, берзе и осигуравајућа друштва, иако је Николас Певзнер, у свом класичном делу *The History of Building Types* (Thames and Hudson, London 1976, 193–212), банке и берзе одвојио од других градитељских типова. Очигледно да је Стојановић своју типолошку диференцијацију проширио на основу стања у међуратној београдској архитектури, где су се на већини пословних зграда мешале функције и реторички програми. Напоменуо је да поред програма спољне архитектуре у ком преовлађују поруке о стабилности финансијских установа и сигурности уложеног капитала (у трећој деценији подржане и митолошким мотивом Хермеса/Меркура), београдске новчане заводе изнутра повезују и обавезне шалтер-сале, трезори, канцеларије и одељења за састанке.

У прегледном излагању, Стојановић систематизује позната и износи нова сазнања о београдској банкарској архитектури, осветљавајући њену генезу и типологију. Разматра тридесет зграда новчаних завода, као тековина друштвене и економске модернизације, проистекле из европеизацијске реформе из раздобља Краљевине Србије (1882–1918).

Дуго посматрани партикуларно, као сегменти ауторских опуса или заштићени споменици културе, београдски банкарски објекти су у овој књизи први пут сагледани интегрално, у склопу међуратне пословне и архитектонско-урбанистичке климе. Иако је део њих још раније био познат и валоризован, до појаве Стојановићевог наратива нису сагледани компаративно на дубљој контекстуалној подлози. Предност је увек давана њиховој спољној архитектури као изразу распрострањеног фасадизма који није заобишао ни тај градитељски тип. Поред тога, на њима су превасходно тражене ознаке ауторских естетика њихових пројектаната, уместо формално-структуралне одлике које их повезују. Отуд, поштујући сва претходна тумачења, можемо закључити да је ретко која финансијска установа изграђена у међуратном Београду детаљније анализирана са функционалног и конструктивног становишта, при чему је, како је напоменуто, примат даван њеној фасадној естетици и положају у простору.

Осим остварења признатих експерата за међуратну *ирезорну* архитектуру, попут Константина А. Јовановића, Данила Владисављевића, Диониса Сунка, Драгише Брашована, Хуга

Ерлиха, Петра и Бранка Крстића и Августа Рајнфелса, Стојановић анализира објекте и пројекте осталих стваралаца: Матеје Блехе, Богдана Несторовића, Јосипа Пичмана, Миладина Прљевића, Василија Андросова, Самуел Сумбула, Стевана Тоболара, Милана Злоковића, Јарослава Прхала, Ђуре Бајаловића, Ђуре Борошића, Милутина Јовановића и Цветка Анђелковића. Отуд ће њихове заслуге у осмишљавању банкарских објеката у културној меморији још више бити потцртане. С друге стране, тезу о „недодирљивости” поља банкарске архитектуре за емигранте из Русије (изузев у случају Поштанске штедионице Василија Андросова), требало би донекле преиспитати због њихових реализација изван Београда, где се истичу репрезентативне зграде банака Петра Фетисова и Виљема фон Баумгартена.

Доприноси Стојановићеве монографије огледају се у инструктивној проблематизацији теме, комуникативном дизајну и стилу излагања, а надамсе језгровитим анализама појединачних објеката. Осим што на експертском нивоу продубљује увид у архитектуру новчаних завода, указујући и на проблеме који су пратили њен развој, културној јавности омогућује да се детаљније упозна са банкарским објектима поред којих свакодневно пролази.

Истраживања међуратне банкарске архитектуре би у перспективи требало проширити на простор целе Краљевине СХС (од 1929. Краљевине Југославије), како би се темељито реконструисала њена типолошка генеза, одређена токовима државног и приватног капитала, колико и начинима дисеминације градитељских идеја, у којима су преовлађивала тражења *инџејралној јујословенској сџиила*. На том трагу би требало утврдити и проширену листу експерата за пројектовање међуратних новчаних завода, поред већ познатих аутора – Виктора Ковачића, Игњата Фишера, Диониса Сунка, Алфреда Албинија, Богдана Несторовића, Војина Петровића, Миодрага Васића, Јована Ранковића, Виљема фон Баумгартена и Хуга Ерлиха. Уз то, осим прилозима из архитектонске историографије, још више пажње би требало поклонити монографијама из економске историје, као и чланцима из часописа *Банкарсџиво* (Србија), *Економски преглед* и *Економски вјесник* (Хрватска).

Различитих просторних капацитета и стилско-реторичких програма, око хиљаду зграда које су у међуратној Југославији функционисале као централе и филијале новчаних завода (од којих три четвртине опстоје *in situ*), још увек чека на свеобухватну компаративну анализу. Изграђене у великим државним центрима и мањим местима, представљале су важне пунктове финансијског пословања, без којих се свакодневни живот грађана није могао замислити. Отуд се због доступности кључних извора, али и повећаног интересовања за њихову архитектуру, о новчаним заводима могу очекивати нове историографске студије, подстакнуте и пионирском монографијом Марка Стојановића.

Александар Ђ. Кадијевић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
akadijev@f.bg.ac.rs